

تحلیل روابط کتاب‌شناختی اثر به اثر در کتاب‌های فارسی حوزه‌ی علوم پزشکی بر اساس الگوی ملزومات کارکردی پیشینه‌های کتاب‌شناختی*

سیدجواد قاضی میرسعید^۱، مسعود محمدی^۲

مقاله پژوهشی

چکیده

مقدمه: سازمان‌دهی کاربرمحور اطلاعات، یکی از مهم‌ترین اهداف علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی است. برای نیل به این هدف، IFLA (International federation of library associations) الگوی اف.آر.بی.آر. (Functional requirements of bibliographic records) یا FRBR را ارائه کرده است. این پژوهش با هدف شناسایی و تحلیل روابط کتاب‌شناختی کتاب‌های فارسی منتشره‌ی حوزه‌ی علوم پزشکی در فاصله‌ی سال‌های ۸۹-۱۳۸۵ بر اساس الگوی اف.آر.بی.آر. و بررسی میزان تطابق این الگو با کتاب‌های حوزه‌ی علوم پزشکی انجام شد.

روش بررسی: روش پژوهش پیمایش توصیفی و جامعه‌ی این پژوهش شامل کلیه‌ی پیشینه‌های کتاب‌شناختی حوزه‌ی علوم پزشکی موجود در اپک (Online public access catalog) یا OPAC کتابخانه‌ی ملی ایران به تعداد ۱۰۵/۹۲۶ کتاب فارسی در فاصله‌ی سال‌های ۸۹-۱۳۸۵ بود. روش جمع‌آوری داده‌ها، به صورت سرشماری و از طریق مراجعه به اپک کتابخانه‌ی ملی ایران و مشاهده‌ی مستقیم بود. داده‌ها پس از گردآوری و ورود به رایانه و استفاده از نرم‌افزار Excel، تجزیه و تحلیل شد و در قالب جداول و نمودارها در راستای نیل به اهداف پژوهش مورد استفاده قرار گرفت.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان داد که در فاصله‌ی سال‌های مورد بررسی از مجموع ۱۰۵/۹۲۶ کتاب فارسی منتشر شده، ۳/۷۸۱ کتاب (معادل ۳/۵۶ درصد) در حوزه‌ی علوم پزشکی بود. از مجموع کل کتاب‌های حوزه‌ی علوم پزشکی نیز تنها ۳۹۰ کتاب (معادل ۱۰/۳۱ درصد) دارای روابط کتاب‌شناختی اثر به اثر بودند. بیشترین فراوانی انواع روابط کتاب‌شناختی در بین کتاب‌های فارسی حوزه‌ی علوم پزشکی در فاصله‌ی سال‌های مورد بررسی، «تلخیص» بود و در مراتب بعدی، روابط «اقتباس و متممی» (ضمیمه‌ای) قرار داشتند.

نتیجه‌گیری: هر چند که الگوی اف.آر.بی.آر. در سازمان‌دهی دانش بسیار مورد تأکید است، اما به دلیل تفاوت ماهوی علوم پزشکی با سایر علوم و ماهیت تجربی بودن آن، میزان روابط کتاب‌شناختی اثر به اثر، به عنوان پایه‌های اف.آر.بی.آر. در آن بسیار کم است. از این رو، در شرایط کنونی به نظر می‌رسد که اجرایی کردن اف.آر.بی.آر. در سازمان‌دهی کتاب‌های حوزه‌ی علوم پزشکی، حداقل در بخش روابط کتاب‌شناختی اثر به اثر مقرون به صرفه نباشد.

واژه‌های کلیدی: تحلیل؛ اطلاعات کتاب‌شناختی؛ مدیریت دانش؛ کتاب‌ها

دریافت مقاله: ۱۳۹۰/۱۲/۲۱

اصلاح نهایی: ۱۳۹۲/۰۲/۱۰

پذیرش مقاله: ۱۳۹۲/۰۴/۲۹

ارجاع: قاضی میرسعید سیدجواد، محمدی مسعود. تحلیل روابط کتاب‌شناختی اثر به اثر در کتاب‌های فارسی حوزه‌ی علوم پزشکی بر اساس الگوی ملزومات کارکردی پیشینه‌های کتاب‌شناختی. مدیریت اطلاعات سلامت ۱۳۹۲؛ ۱۰ (۳): ۴۳۰-۴۳۲.

* این مقاله برگرفته از پایان‌نامه‌ی دانشجویی در مقطع کارشناسی ارشد است.

۱- استادیار، کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی، مرکز تحقیقات مدیریت اطلاعات سلامت، دانشکده‌ی پیراپزشکی، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران

۲- مربی، کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده‌ی پرستاری، دانشگاه علوم پزشکی آبادان، آبادان، ایران (نویسنده‌ی مسؤل)

Email: mohammadi-m@ajums.ac.ir

مقدمه

سازمان‌دهی اطلاعات و منابع یکی از پایه‌های علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی است که با هدف خدمت به کاربران انجام

دارد. در واقع، بین موجودیت‌های گروه اول با هم و میان موجودیت‌های گروه‌های دوم و سوم با موجودیت‌های گروه اول، روابطی برقرار است. در بین موجودیت‌های گروه اول، روابط «اثر به اثر»، «برداشت به اثر»، «برداشت به برداشت»، «قالب به قالب» و «مدرک به مدرک» وجود دارد (۳). Hadro بر این باور است که در بین دو موجودیتی که دارای روابط کتاب‌شناختی هستند، شناسایی روابط کتاب‌شناختی از دو طرف از اهمیت خاصی برخوردار است و بدون شناخت طرف مقابل، کاربردی و عملی نخواهد بود (۴).

در حالی که تحقیقات در زمینه‌های مختلف پیرامون الگوی اف.آر.بی.آر. و قواعد مبتنی بر آن صورت می‌گیرد، سازمان‌دهی منابع علوم پزشکی نیز باید خود را همگام با این تحولات نماید. چگونگی تعامل منابع حوزه‌ی علوم پزشکی و الگوی اف.آر.بی.آر. از سؤالاتی است که سازمان‌دهی علوم پزشکی با آن مواجه خواهد بود.

پژوهش‌های پیشین در حوزه‌ی روابط کتاب‌شناختی، بیشتر بر روی روابط ذاتی (اولیه) بین موجودیت‌های گروه یک اف.آر.بی.آر. (اثر، برداشت، قالب و مدرک) و به طور اخص بر روی شناسایی برداشتها و قالبها تأکید داشته‌اند و توجه کمتری به روابط کتاب‌شناختی اثر به اثر شده است. در مطالعات داخل و خارج از کشور، تا کنون تعامل اف.آر.بی.آر. و حوزه‌ی علوم پزشکی بررسی نشده است. با ارزیابی نتایج این مطالعه، می‌توان به میزان روابط کتاب‌شناختی اثر به اثر به عنوان یکی از پایه‌های اصلی الگوی اف.آر.بی.آر. و تطابق این الگو در حوزه‌ی منابع پزشکی فارسی پی برد و در نتیجه، برای آینده‌ی سازمان‌دهی اطلاعات در حوزه‌ی اطلاع‌رسانی پزشکی و چالش‌های فراروی آن برنامه‌ریزی کرد. هدفی که در راستای ارزیابی خدمات کاربر محور، به مخاطبان کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعاتی پزشکی است.

در پژوهش‌های گذشته، زارع‌زاده روابط کتاب‌شناختی در فهرست‌نویسی کتابخانه‌ی ملی جمهوری اسلامی ایران را مورد بررسی قرار داد (۵). حاجی زین‌العابدینی نیز در مطالعه‌ی خود به بررسی امکان‌سنجی به کارگیری الگوی اف.آر.بی.آر.

می‌شود. تا کنون تلاش‌های بسیاری در زمینه‌ی سازمان‌دهی منابع انجام گرفته است. حاصل این تلاش‌ها، فهرست‌های کتابخانه‌ای گوناگونی است که با ارزیابی پیشینه‌های کتاب‌شناختی منابع، پاسخگوی نیازهای کاربران بوده‌اند.

در حال حاضر، قواعد فهرست‌نویسی انگلوماریکن مهم‌ترین و پراستفاده‌ترین قواعد فهرست‌نویسی در سطح جهان محسوب می‌شود. با وجود این، توسعه و پیشرفت فن‌آوری‌های جدید و به وجود آمدن نیازهای تازه در کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعاتی، لزوم ایجاد تغییرات در خلق پیشینه‌های کتاب‌شناختی، ذخیره‌ی پیشینه‌های کتاب‌شناختی و برون‌داد آن‌ها را اجتناب ناپذیر کرده است (۱). در این میان، یکی از الگوهایی که برای سازگاری با نیازهای جدید در قواعد فهرست‌نویسی طراحی و ایجاد شده است، الگویی مفهومی برای تنظیم پیشینه‌های کتاب‌شناختی در فهرست‌ها و پایگاه‌های اطلاعاتی موسوم به الگوی اف.آر.بی.آر. (Functional requirements of bibliographic records) یا FRBR است که در سال ۱۹۹۸ از سوی IFLA (International federation of library associations) به وجود آمد (۲).

اف.آر.بی.آر. یک الگوی موجودیت رابطه‌ای است که در پی برقراری رابطه بین موجودیت‌های مختلف است. موجودیت‌های تعریف شده در الگوی اف.آر.بی.آر. در سه گروه تقسیم‌بندی شده‌اند. موجودیت‌های گروه اول شامل آفرینش‌های فکری یا هنری هستند که به چهار دسته اثر (Work)، برداشت (Expression)، قالب (Manifestation) و مدرک (Item) تقسیم می‌شوند. گروه دوم، موجودیت‌هایی هستند که مسؤولیت محتوای فکری و هنری، تولید فیزیکی و انتشار موجودیت‌های گروه اول را بر عهده دارند و شامل شخص (Person) و تالانگان (Corporate body) هستند و گروه سوم نیز موضوع‌های موجودیت‌های گروه اول هستند که به چهار دسته مفهوم (Concept)، شیء (Object)، رویداد (Event) و مکان (Place) تقسیم می‌شوند. علاوه بر این، خود موجودیت‌های گروه‌های اول و دوم نیز می‌توانند موضوع باشند. در میان این سه گروه موجودیت، روابطی وجود

جامع‌ترین تعداد پیشینه‌های کتاب‌شناختی بود که این گستردگی و حجم تعداد پیشینه‌های کتاب‌شناختی، امکان انجام این مطالعه را فراهم می‌آورد. دوم این که فهرست پیوسته‌ی کتابخانه‌ی ملی ایران، یک فهرست عمومی رایگان، تحت وب و پیوسته بود و به پژوهشگر امکان می‌داد که با استفاده از این فهرست، به اطلاعات کتاب‌شناختی منابع دسترسی داشته باشد و در میان آن‌ها به جستجوی منابعی از حوزه‌ی علوم پزشکی بپردازد که دارای روابط کتاب‌شناختی اثر به اثر بودند. جامعه‌ی آماری پژوهش، تمامی پیشینه‌های موجود در اپک (Online public access catalog یا OPAC) کتابخانه‌ی ملی ایران در فاصله‌ی سال‌های ۸۹-۱۳۸۵ به تعداد ۱۰۵/۹۲۶ پیشینه‌ی فارسی بود. انتخاب این جامعه در این پژوهش به این دلیل بود که پیشینه‌های ثبت شده در اپک کتابخانه‌ی ملی جمهوری اسلامی ایران، از سال ۱۳۸۵ به بعد روند ثبت به نسبت منظم‌تری گرفته‌اند و تعداد بیشتری پیشینه را شامل می‌شدند. همچنین با استناد به بررسی‌های پژوهشگر در متون جاری در حوزه‌ی اف.آر.بی.آر، در مطالعات انجام شده تا کنون توجه کمتری به روابط کتاب‌شناختی اثر به اثر شده بود. به همین دلیل مطالعه این نوع روابط اهمیت می‌یابد.

روش جمع‌آوری داده‌ها، به صورت سرشماری و از طریق مراجعه به اپک کتابخانه‌ی ملی ایران و مشاهده‌ی مستقیم بود. جستجو به این طریق انجام گرفت که با استفاده از گزینه‌ی «جستجوی پیشرفته» موجود در وبگاه فهرست عمومی کتابخانه‌ی ملی و اعمال محدودیت «تاریخ نشر» برای سال‌های مورد بررسی، پیشینه‌های کتاب‌شناختی مربوط به هر سال، گردآوری شدند. سپس تک‌تک پیشینه‌های کتاب‌شناختی موجود بررسی شد. اگر پیشینه مربوط به یک اثر در حوزه‌ی علوم پزشکی بود با دقت بررسی شد که آیا در عنوان، شرح مسؤلیت و یادداشت‌های موجود در پیشینه‌ی اثر، اشاره‌ای به روابط کتاب‌شناختی شده است و آیا یک اثر با اثر دیگری رابطه دارد یا خیر. چنانچه رابطه‌ی کتاب‌شناختی وجود داشت، آن اثر انتخاب می‌شد و اگر هیچ‌گونه واژه یا

فارسی پرداخته است (۶). ارسطوپور به بررسی همخوانی میان الگوی اف.آر.بی.آر. با فهرست‌های کنونی، از دو دیدگاه نظام‌گرا و نیز کاربرگرا می‌پردازد (۷). ارسطوپور و همکاران، در پژوهشی همخوانی میان الگوی اف.آر.بی.آر. با فهرست‌های رایانه‌ای کنونی از رویکردی کاربرگرا را مورد مطالعه قرار دادند (۸). فردحسینی روابط کتاب‌شناختی حاکم بر پیشینه‌های فهرست‌نویسی مبتنی بر مارک (Marc) یا (Machine-readable cataloging) ایران را با استفاده از الگوی اف.آر.بی.آر. مورد بررسی قرار داد (۹). Hashizume پژوهشی را برای بررسی ویژگی‌های اثر در فهرست کتابخانه‌ی ژاپن از دیدگاه اف.آر.بی.آر انجام داد (۱۰). Bennett و همکاران به بررسی اثر در فهرست پیوسته‌ی OCLC (Online computer library center) پرداختند (۱۱). Kim و Moon مطالعه‌ای با عنوان «بررسی کتاب‌های کره‌ای و اف.آر.بی.آر.» انجام دادند. هدف از مطالعه‌ی آنان، بررسی ویژگی‌های کتاب‌های کره‌ای از طریق تحلیل «نوع اثر» بر اساس الگوی اف.آر.بی.آر. بوده است (۱۲). Noruzi و Arsenault در بررسی منابع منتشر شده در فهرست ملی کانادا دریافتند که بیشترین روابط کتاب‌شناختی اثر به اثر، از نوع متممی بوده است و فراوانی این رابطه در حوزه‌های ادبیات و فن‌آوری و علوم بیشتر بوده است (۱۳). هدف از اجرای این مطالعه، تحلیل روابط کتاب‌شناختی اثر به اثر در کتاب‌های فارسی حوزه‌ی علوم پزشکی بر اساس الگوی ملزومات کارکردی پیشینه‌های کتاب‌شناختی بود.

روش بررسی

پژوهش حاضر با استفاده از روش پیمایشی و مبتنی بر داده‌های جمع‌آوری شده و در نهایت، توصیف و تحلیل محتوای آن انجام گردید. محیط این پژوهش شامل فهرست عمومی پیوسته‌ی کتابخانه‌ی ملی جمهوری اسلامی ایران بود. انتخاب فهرست عمومی کتابخانه‌ی ملی جمهوری اسلامی ایران برای این مطالعه مزایایی داشت: نخست این که این فهرست، کامل‌ترین فهرست موجود در کشور و دارای

جدول ۱ تعداد کل کتاب‌های حوزه‌ی علوم پزشکی و تعداد کتاب‌های حوزه‌ی علوم پزشکی دارای روابط کتاب‌شناختی از نوع اثر به اثر در فاصله‌ی سال‌های ۸۹-۱۳۸۵ را نشان می‌دهد.

بیشترین تعداد کتاب‌ها در سال ۱۳۸۸ (۳۹/۳۸۹ کتاب) منتشر شده بودند و کمترین آن‌ها در سال ۱۳۸۵ (۵/۰۹۵ کتاب) وجود داشت. به دنبال آن، کتاب‌های حوزه‌ی علوم پزشکی نیز همگام با این روند، رشد پیدا کرده‌اند و در نتیجه کتاب‌هایی که دارای روابط کتاب‌شناختی اثر به اثر هستند نیز افزایش یافته‌اند. اما نکته‌ی قابل توجه، این است که در سال ۱۳۸۶ این روند حاکم نیست و نسبت به سال ۱۳۸۵، تعداد کتاب‌ها رشد یافته و کتاب‌های حوزه‌ی علوم پزشکی کمتری در سال ۱۳۸۶ مشاهده می‌شود. نسبت کتاب‌های دارای روابط کتاب‌شناختی نیز کمتر از سال‌های دیگر است.

رابطه‌ی اثر به اثر انواع مختلفی دارد که شامل رابطه‌ی جانشینی، رابطه‌ی متممی، رابطه‌ی مکملی، خلاصه‌سازی، اقتباس، تغییر شکل و تقلید است. برای تعیین و محاسبه‌ی انواع روابط اثر به اثر، پیشینه‌های کتاب‌شناختی منابعی که دارای روابط اثر به اثر بودند، بررسی شد. سپس روابط موجود در هر کدام از این پیشینه‌ها تجزیه و تحلیل شدند و در نهایت، پس از بررسی تمامی پیشینه‌ها، فراوانی هر کدام از انواع روابط مشخص گردید. جدول ۲ فراوانی هر کدام از انواع روابط کتاب‌شناختی را نشان داده است.

عبارتی دال بر رابطه‌ی کتاب‌شناختی یک اثر با اثر دیگر در پیشینه، مشاهده نمی‌شد، برای پژوهش انتخاب نمی‌شد. بر همین اساس، فهرستی از واژگان فارسی معادل که در جدول ۱ از بخش ۵ گزارش نهایی اف.آر.بی.آر. (گروه مطالعاتی IFLA، ۱۹۹۸) برای بیان روابط کتاب‌شناختی اثر به اثر به کار می‌روند، تهیه شد. برخی کلیدواژه‌هایی که برای تشخیص رابطه‌ی کتاب‌شناختی از آن‌ها استفاده می‌شد، شامل موارد زیر بود:

دنباله، مکمل، کتاب کار، اقتباس، راهنمای مدیر، کتاب پاسخ (پاسخ‌نامه)، کلیدهای پاسخ، بر اساس، راهنمایی برای، راهنمای آموزشی، دست‌نامه، دست‌نامه‌ی الکترونیکی پاسخ، دست‌نامه‌ی آزمایشگاهی، راهنمای والدین، کتاب دانش‌آموز، خلاصه، راهنمای معلمان و ... (۳).

سپس داده‌های گردآوری شده، به وسیله‌ی نرم‌افزار Excel نسخه‌ی ۲۰۰۷ مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت و انواع روابط کتاب‌شناختی مشخص شد.

یافته‌ها

از مجموع ۱۰۵/۹۲۶ کتاب فارسی زبان منتشر شده در فاصله‌ی سال‌های مورد بررسی، تعداد ۳/۷۸۱ پیشینه‌ی کتاب‌شناختی (۳/۵۶ درصد) در حوزه‌ی علوم پزشکی بوده است. از این تعداد نیز تنها ۳۹۰ عنوان (۱۰/۳۱ درصد) کتاب دارای روابط کتاب‌شناختی اثر به اثر هستند.

جدول ۱: تعداد کل کتاب‌ها، تعداد کتاب‌های حوزه‌ی علوم پزشکی و تعداد کتاب‌های دارای روابط کتاب‌شناختی اثر به اثر

سال/تعداد کتاب‌ها	تعداد کل کتاب‌های منتشر شده	تعداد کتاب‌های حوزه‌ی علوم پزشکی	تعداد کتاب‌های دارای رابطه‌ی کتاب‌شناختی اثر به اثر
۱۳۸۵	۵۰۹۵	۲۰۰	۳۰
۱۳۸۶	۶۸۹۶	۱۸۱	۱۲
۱۳۸۷	۱۵۵۴۱	۵۱۱	۴۲
۱۳۸۸	۳۹۳۸۹	۱۳۸۸	۱۴۴
۱۳۸۹	۳۹۰۰۵	۱۰۵۱	۱۶۲
مجموع	۱۰۵۹۲۶	۳۷۸۱	۳۹۰
درصد	۱۰۰	۳/۵۶	۱۰/۳۱

جدول ۲: توزیع انواع فرعی روابط اثر به اثر

نوع رابطه	فراوانی (درصد)
Supplement (متمم)	۷۹ (۲۰/۲۵)
Successor (جانشینی)	۰ (۰)
Transformation (تغییر شکل)	۰ (۰)
Adaptation (اقتباس)	۱۰۰ (۲۵/۶۴)
Complement (مکمل)	۰ (۰)
Summarization (تلخیص)	۲۱۱ (۵۴/۱۰)
Imitation (تقلید)	۰ (۰)
مجموع	۳۹۰ (۱۰۰)

داده‌های جدول ۲ نشان می‌دهد که بیشترین نوع رابطه در میان روابط کتاب‌شناختی اثر به اثر موجود در بین کتاب‌های حوزه‌ی علوم پزشکی فارسی، «تلخیص» با فراوانی ۲۱۱ مورد (۵۱/۱۰ درصد) بوده است. «روابط اقتباسی» (ضمیمه‌ای) با فراوانی ۱۰۰ مورد (۲۵/۶۴ درصد) و «متممی» با فراوانی ۷۹ مورد (۲۰/۲۵ درصد)، در مراتب بعدی قرار داشتند. سه نوع رابطه‌ی دیگر، یعنی «جانشینی»، «تغییر شکل» و «تقلید» در میان کتاب‌های حوزه‌ی علوم پزشکی وجود نداشت.

در جدول ۳، توزیع انواع فرعی روابط کتاب‌شناختی در میان جامعه‌ی مورد بررسی نشان داده شده است.

«تلخیص» با ۱۴۴ مورد (۳۶/۹۲ درصد)، بیشترین درصد انواع فرعی روابط کتاب‌شناختی را به خود اختصاص داد. «اقتباس» با ۱۰۰ مورد (۲۵/۶۴ درصد)، «راهنمای معلمان» با ۷۴ مورد (۱۸/۹۷ درصد)، «چکیده» با ۶۷ مورد (۱۷/۱۷ درصد)، «متمم» با ۴ مورد (۱/۰۲ درصد) و در نهایت «تعلیق» با ۱ مورد (۰/۲۵ درصد) در مراتب بعدی قرار داشتند. بقیه‌ی انواع روابط فرعی نیز به تبع انواع اصلی آن‌ها هیچ موردی نداشتند.

بحث

از مجموع ۱۰۵/۹۲۶ کتاب فارسی منتشر شده در فاصله‌ی سال‌های مورد بررسی، ۳/۵۶ درصد از آن‌ها در حوزه‌ی علوم پزشکی بوده است. از مجموع کل کتاب‌های حوزه‌ی علوم

پزشکی نیز تنها ۱۰/۳۱ درصد دارای روابط کتاب‌شناختی اثر به اثر بودند. در خلال سال‌های مورد بررسی، تعداد کل کتاب‌ها، تعداد کتاب‌های حوزه‌ی علوم پزشکی فارسی و تعداد کتاب‌های علوم پزشکی فارسی که دارای روابط کتاب‌شناختی اثر به اثر بودند، افزایش نشان می‌داد. این افزایش می‌تواند به دو دلیل باشد:

با گذر سال‌ها، تعداد کتاب‌های فارسی نیز افزایش یافته است؛ و همچنین با گذر سال‌ها، سازمان‌دهی و ثبت اطلاعات کتاب‌شناختی کتاب‌ها در فهرست پیوسته‌ی کتابخانه‌ی ملی جمهوری اسلامی ایران روند بهتری به خود گرفته است و به شکل جامع‌تری این اطلاعات به ثبت رسیده است که این دلیل محتمل‌تر به نظر می‌رسد.

در مطالعه‌ی زارع‌زاده با عنوان «بررسی روابط کتاب‌شناختی در فهرست‌نویسی کتابخانه‌ی ملی جمهوری اسلامی ایران»، تعداد پیشینه‌ها در طی سال‌های ۷۵-۱۳۷۱ در کتاب‌شناسی ملی ایران، ۲۵/۰۷۰ پیشینه بوده است. در مقایسه با مطالعه‌ی فعلی که ۱۰۵/۹۲۶ پیشینه در طی سال‌های ۸۹-۱۳۸۵ وجود داشته است، با گذر زمان روندی رو به جلو و بهبود در ثبت اطلاعات کتاب‌شناختی کتاب‌ها را در اپک کتابخانه‌ی ملی شاهد هستیم (۵).

همچنین یافته‌ها حاکی از آن است که بیشترین فراوانی انواع روابط کتاب‌شناختی در بین کتاب‌های فارسی حوزه‌ی علوم پزشکی در فاصله‌ی سال‌های مورد بررسی، «تلخیص» بوده است و در مراتب بعدی، روابط «اقتباسی و متممی» (ضمیمه‌ای) قرار دارند. سه نوع رابطه‌ی دیگر، یعنی «جانشینی»، «تغییر شکل» و «تقلید»، در میان کتاب‌های فارسی حوزه‌ی علوم پزشکی وجود نداشتند.

نوع غالب رابطه‌ی فرعی در «تلخیص» نیز «خلاصه» بوده است. این آمار و ارقام، می‌تواند بیانگر تفاوت ماهوی حوزه‌ی علوم پزشکی با سایر علوم و ویژگی منحصر به فرد کتاب‌های منتشر شده‌ی آن در ایران باشد. در حوزه‌ی علوم پزشکی اکثر کتاب‌های منتشر شده دارای روابط کتاب‌شناختی «خلاصه» یا «چکیده» کتاب‌های خارجی هستند و سایر

جدول ۳: توزیع انواع فرعی روابط اثر به اثر

نوع رابطه	رابطه‌ی فرعی	فراوانی (درصد)
	Supplement (متمم)	۴ (۱/۰۲)
	Teacher guide (راهنمای معلم)	۷۴ (۱۸/۹۷)
Supplement (متمم)	Appendix (پیوست / ضمیمه)	۱ (۰/۲۵)
	Gloss (شرح و تفسیر)	۰ (۰)
	Concordance (کشف‌اللغات / واژه‌نما)	۰ (۰)
	Index (نمایه)	۰ (۰)
	Sequel (دنباله / پیابند)	۰ (۰)
Successor (جانشینی)	Dramatization (نمایش‌نامه‌پردازی)	۰ (۰)
	Novelization (رمان‌سازی)	۰ (۰)
	Versification (نظم‌سازی / قافیه‌پردازی)	۰ (۰)
	Screenplay (فیلم‌نامه)	۰ (۰)
	Adaptation (اقتباس)	۱۰۰ (۲۵/۶۴)
Adaptation (اقتباس)	Paraphrase (تفسیر)	۰ (۰)
	Free translation (ترجمه‌ی آزاد)	۰ (۰)
	Variation (music) (تغییر - موسیقی)	۰ (۰)
	Harmonization (music) (هماهنگ‌سازی - موسیقی)	۰ (۰)
	Fantasy music (music) (موسیقی فانتزی)	۰ (۰)
	Cadenza (قطعه‌ی آواز یک‌نفری)	۰ (۰)
	Libretto (اپرانامه)	۰ (۰)
	Choreography (رقص‌آرایی)	۰ (۰)
	Ending for Unfinished work (پایان اثری ناتمام)	۰ (۰)
	Other (غیره)	۰ (۰)
Summarization (تلخیص)	Abstract (چکیده)	۶۷ (۱۷/۱۷)
	Digest (خلاصه)	۱۴۴ (۳۶/۹۲)
	Parody (تقلید مسخره‌آمیز / فکاهی / نقیضه‌پردازی)	۰ (۰)
Imitation (تقلید)	Imitation (تقلید)	۰ (۰)
	Travesty (هجو / مضحکه)	۰ (۰)
مجموع		۳۹۰ (۱۰۰)

علوم پزشکی یا وجود ندارند یا درصد کمی از کتاب‌ها را شامل می‌شوند. دلیل این وضعیت نیز این است که در حوزه‌هایی مانند علوم انسانی و ادبیات، امکان تغییرات یک اثر و تولید

روابط کتاب‌شناختی (مانند، اقتباس، تقلید، و تغییر شکل اثر) که در حوزه‌ی علوم انسانی و به ویژه ادبیات و هنر، تعداد بیشتری از روابط را به خود اختصاص می‌دهند، در حوزه‌ی

رابطه‌ی «متممی» (ضمیمه‌ای) بوده است و حوزه‌های موضوعی ادبیات، فن‌آوری و علوم (با توجه به رده‌بندی دهنده‌ی دیویی)، بیشترین تعداد روابط اثر به اثر را داشته‌اند. در پژوهش آنان، بیشترین فراوانی انواع روابط اثر به اثر به ترتیب عبارت است از: «متمم»، «جانشین»، «تغییر شکل»، «اقتباس»، «مکمل»، «خلاصه» و «تقلید». این نتایج به دلیل اختلاف ذکر شده در میان علوم پزشکی با علوم دیگر، با نتایج پژوهش حاضر همخوانی ندارد؛ به طوری که در پژوهش آنان روابط «جانشینی» و «تغییر شکل» زیادی به چشم می‌خورد و در پژوهش حاضر، از این نوع رابطه هیچ نمونه‌ای وجود نداشت. البته قابل ذکر است که آن‌ها کل آثار منتشر شده در کانادا در سال ۲۰۰۹ را بررسی کرده‌اند که دارای دامنه‌ی حوزه‌های موضوعی گسترده‌تر است (۱۳).

از این‌رو، با توجه به مطالب فوق پیشنهاد می‌شود که کتابخانه‌ی ملی جمهوری اسلامی ایران به عنوان متولی فهرست‌نویسی یکپارچه در ایران، آیین‌نامه‌ای را به تصویب برساند که ناشران را موظف کند که اطلاعات کتاب‌شناختی یک اثر مرتبط با آثار دیگر (همانند اقتباس، ترجمه‌ی آزاد، ضمیمه، پیوست، چکیده و ...) را به صراحت در صفحه‌ی عنوان بیاورند تا در آینده اجرای الگوهای نوین سازمان‌دهی تسهیل شود؛ همچنین پیشنهاد می‌شود که طراحان نرم‌افزارهای فهرست‌نویسی در طراحی نرم‌افزارهای خود امکان ایجاد پیوند و رابطه‌ی کتاب‌شناختی بین یک پیشینه (اثر) با آثار مرتبط را فراهم نمایند.

نتیجه‌گیری

هر چند که الگوی اف.آر.بی.آر. و الگوی‌های مبتنی بر آن همانند آردی.آی. (Resource description and access یا RDI) به دنبال تحولات بنیادین در ارائه‌ی خدمات بهینه به کاربران هستند، اما عملیاتی شدن این الگوها در حوزه‌ی علوم پزشکی دارای تفاوت‌هایی با سایر علوم است. آن چه که در کتاب‌های منتشر شده در این حوزه مشاهده می‌شود، این است که میزان و نوع روابط کتاب‌شناختی علوم پزشکی دارای ویژگی‌های

انواع دیگری از آن آثار وجود دارد. برای نمونه، می‌توان رمان را به نمایش‌نامه تبدیل کرد، یک شعر را در قالب داستان نوشت و یا یک رمان را به صورت فیلم درآورد. اما در علوم پزشکی به دلیل ماهیت تجربی بودن آن و مبتنی بودن بر روش‌شناسی علمی (آزمایش، مشاهده و اثبات فرضیه و نظریه) چنین امکانی به میزان کمتری وجود دارد.

نتایج پژوهش زارع‌زاده با پژوهش حاضر مشابه است؛ وی در پژوهش خود که بر اساس طبقه‌بندی Barbara Tillett از روابط کتاب‌شناختی صورت گرفته است، به این نتیجه دست یافت که از بین منابع مورد بررسی در سال‌های ۷۵-۱۳۷۵، به ترتیب روابط کتاب‌شناختی هم‌ارز، اشتقاقی، کل و جز، توصیفی، همراهی و توالی دارای بیشترین فراوانی هستند (۵). اگر بخواهیم طبقه‌بندی Tillett را به زبان طبقه‌بندی روابط کتاب‌شناختی اف.آر.بی.آر. برگردانیم، خواهیم دید که روابط «تلخیص» و «خلاصه» که در حوزه‌ی علوم پزشکی فراوانی بیشتری دارد، جزء آثار «اشتقاقی» است (۱)، نتایج پژوهش زارع‌زاده با پژوهش حاضر همخوانی دارد.

فردحسینی در پایان‌نامه‌ی خود با عنوان «تبیین روابط کتاب‌شناختی حاکم بر پیشینه‌های فهرست‌نویسی مبتنی بر مارک ایران با استفاده از الگوی اف.آر.بی.آر.»، این روابط را در سطح اثر به این ترتیب به دست آورد که روابط کتاب‌شناختی اشتقاقی با ۲/۱۰ درصد، رابطه‌ی توصیفی با ۱۳/۸۱ درصد، رابطه‌ی کل و جز با ۲۳/۰۸ درصد، رابطه‌ی همراهی با ۴/۸۹ درصد و رابطه‌ی توالی با ۱/۶۶ درصد، توزیع انواع روابط را تشکیل می‌دهند و با توجه به این که روابط اشتقاقی درصد بسیار کمی را به خود اختصاص داده‌اند، نتیجه‌ی این پژوهش متفاوت از پژوهش حاضر است (۹).

Noruzi و Arsenault در پژوهش خود که مشابه با پژوهش حاضر است، به این نتیجه رسیدند که ۴/۵ درصد از پیشینه‌های مورد بررسی در فهرست عمومی کتابخانه‌ی ملی کانادا دارای روابط کتاب‌شناختی از نوع اثر به اثر است که با نتایج این پژوهش همخوانی دارد. آن‌ها به این نتیجه رسیده‌اند که ۵۹ درصد روابط کتاب‌شناختی اثر به اثر موجود، از نوع

موجود در حوزه‌ی پزشکی را دچار تردید می‌کند. اگر بخواهیم الگوی اف.آر.بی.آر. را به کار ببریم، در مقطع کنونی در بخش روابط کتاب‌شناختی اثر به اثر این امکان وجود نخواهد داشت.

تشکر و قدردانی

این مقاله حاصل بخشی از پایان‌نامه است که در سال ۱۳۹۰ در دانشکده‌ی پیراپزشکی دانشگاه علوم پزشکی تهران به انجام رسید و بدینوسیله از حمایت مسئولان مربوط تشکر و قدردانی می‌شود.

خاص خود است. بیشتر روابط کتاب‌شناختی، «خلاصه» یا «اقتباس» از آثار دیگر هستند و سایر انواع روابط یا وجود ندارند یا به میزان کمتری وجود دارند.

به دلیل این که پایه‌ی الگوی اف.آر.بی.آر. وجود روابط کتاب‌شناختی بین منابع است، درصد کم روابط کتاب‌شناختی اثر به اثر میان کتاب‌های فارسی حوزه‌ی علوم پزشکی و همچنین خاص بودن این روابط در سه دسته‌ی روابط «تلخیصی»، «اقتباسی» و «متممی»، عاملی است که کاربردی بودن الگوی اف.آر.بی.آر. برای کتاب‌های فارسی

References

1. Fattahi R. Revision in Anglo-American cataloging rules. *Fasnameh-Ketab* 1997; 8(4): 39-53. [In Persian].
2. Hayati Z, Erfanmanesh MA. Survey and Comparison between Anglo-American rule and FRBR. *Fasnameh Ketab* 2010; 21(1): 115-32. [In Persian].
3. IFLA Study Group on the Functional Requirements for Bibliographic Records. *Functional Requirements for Bibliographic Records: Final Report*. Munich, Germany: K. G. Saur Verlag GmbH; 1998.
4. Hadro, J. Three libraries vow RDA review: Library of Congress, National Agricultural Library, and National Library of Medicine issue joint statement [Online]. 2008 [cited 2008 Jun 1]; Available from: URL: <http://www.accessmylibrary.com/article-1G1-180028133/three-libraries-vow-rda.html/>
5. Zarezadeh F. Evaluation of bibliographic relationships in cataloging of national library of Iran. *Fasnameh-Ketab* 2002; 13(4): 20-9. [In Persian].
6. Haji Zeinolabedini M. Feasibility of using Functional Requirement for Bibliographic Records model in Persian bibliographic records [Thesis] Ahvaz, Iran: School of Psychology and Education, Shahid Chamran University of Ahvaz; 2010. [In Persian].
7. Arastoopoor S. Evaluation of conformity of Iran MARC and FRBR and computerized user viewpoints about the proposed entities in this models [Thesis] Mashhad, Iran: School of Psychology and Education, Ferdowsi University of Mashhad; 2010. [In Persian].
8. Arastoopoor Sh, Fattahi R, Parirokh M. Bibliographic Families in OPACs: Users' views towards the Epic of Kings from a FRBRized perspective. *Library and Information Science* 2011; 14(1): 9-38. [In Persian].
9. Fard Hoseini M. Explaining the bibliographic relationships governing cataloging records based on Iran MARK, using the FRBR model [Thesis] Tehran, Iran: Islamic Azad University, Tehran North Branch; 2011. [In Persian].
10. Hashizume A. Characteristics of Works in a Japanese Library Catalog from the View Point of FRBR: A Case Study of Keio University Library OPAC Case Study Full Text PDF. *Library and Information Science Paper* 2007; (57): 33-48.
11. Bennett R, Lavoie BF, O'Neill ET. The concept of a work in WorldCat: an application of FRBR. *Library Collections, Acquisitions, and Technical Services* 2003; 27(1): 45-59.
12. Kim JH, Moon JH. Korean books and FRBR: an investigation. *Program: electronic library and information systems* 2010; 44(3): 215-28.
13. Arsenault C, Noruzi A. Work-to-Work Bibliographic Relationships from FRBR Point of View: A Canadian Perspective [Online]. 2006; Available from: URL: http://www.cais-acsi.ca/proceedings/2011/56_Arsenault_Noruzi.pdf/

Analyzing Bibliographic Relationships between Persian Medical Books based on Functional Requirements for Bibliographic Records*

Seyed Javad Ghazi Mirsaeid, PhD¹; Masoud Mohammadi²

Original Article

Abstract

Introduction: One of the most important goals of library and information sciences is the user-oriented organization of information. Thus, the International Federation of Library Associations (IFLA) presents the functional requirements for bibliographic records (FRBR) model. This study examined the bibliographic relationships between Persian medical books based on the FRBR model, during 2006 to 2011 and reviewed the compliance rate of this model with the Persian medical books.

Methods: This was a descriptive survey. The study population consisted of all the medical bibliographic records in the National Library of Iran's online public access catalog (OPAC) during 2006 to 2010. The data were collected using National Library of Iran OPAC. Method of data collecting was direct observation of bibliographic records in National Library of Iran OPAC. After collecting data and creating tables and figures in Microsoft Excel Software, the data were analyzed to fulfill the research objectives and also to draw conclusions.

Results: The results showed that out of total 105,926 books published in Persian, 3,781 books, i.e. equivalent to 3.56% were in the field of medical sciences. In total number of medical Persian books, only 390 books, i.e. equivalent to 10.31%, had the work-to-work bibliographic relationships. The most common types of bibliographic relationships in Persian medical books in the studied years consequently were "summarization", "adaptation" and "supplement".

Conclusion: Although the FRBR model is much emphasized, because of substantial differences of medical sciences with other sciences, especially the humanities (e.g. literature and arts), its experimental nature is very low based on scientific methodology [experiment, observation, hypothesis and conclusion by (proof theory)], the rate of "work-to-work bibliographic relationships", as the basic concept of FRBR. At present, according to this survey, implementation of FRBR in cataloging and organizing books in the field of medical sciences would not be cost effective.

Keywords: Analysis; Bibliographic Information; Knowledge Management; Books

Received: 11 Mar, 2012

Accepted: 20 Jul, 2013

Citation: Ghazi Mirsaeid SJ, Mohammadi M. **Analyzing Bibliographic Relationships between Persian Medical Books based on Functional Requirements for Bibliographic Records.** Health Inf Manage 2013; 10(3): 432-40.

* This article derived from a MSc thesis.

1- Assistant professor, Medical Library and Information Sciences, Health Information Management Research Center, School of Paramedics, Tehran University of Medical Sciences, Tehran, Iran

2- Lecturer, Library and Information Sciences, School of Nursing, Abadan University of Medical Sciences, Abadan, Iran (Corresponding Author) Email: mohammadi-m@ajums.ac.ir